

KORUNK, 2015. SZEPTEMBER (AZ IDEGEN)

Ugyanarról – az idegenről – szólnak sokféleképpen, egyéni hangon, személyes emlékek, szakmai tapasztalatok függvényében ezek az írások, mégis kibontakozik néhány közös felismerés, megfontolás és további kérdés. Egyrészt a másságról, az idegenségről elmélkedve elengedhetetlen fogalmi distinkciók. Mindenekelőtt Heller Ágnestől, aki határozottan különbséget tesz kategoriális észlelés, avagy sztereotípiák és előítélet között:

„Mikor beszélhetünk a másokról alkotott negatív *sztereotípiák* esetében *előítéletről* (megint a szó elutasító értelmében)? Ha megbélyegző, ha ellenérzésre vagy gyűlöletre motivál, ha rigid, azaz módosíthatatlan, ha minden tapasztalatnak, illetve ellenérvnek ellenáll. A legtipikusabb előítéletek faji, szexuális, nemzeti, vallási, társadalmi, kulturális előítéletek. Mindezeket az »idegennel« szemben táplálják; pontosabban szólva azzal, hogy megbélyegzik őket, válhatnak egyes embercsoportok, népek, vallások idegené, s ezért – fiktíven – veszélyessé” (11. old.).

Persze, tegyük hozzá, vannak pozitív sztereotípiák, sőt előítéletek is, amelyek meggátolják az idegenkedést, az esetleg indokolt veszélyérzetet is. A másik distinkció a más(milyen) és az idegen különbségére vonatkozik. Idézem Heller Ágnest: „ha a »mások« közöttünk élnek, vagy közöttünk akarnak lakni, akkor már nem mások, hanem idegenek” (12. old.). Azaz, mint Gyáni Gábor írja, nem utazók, nem vándorok, hanem *bévándorlók*. S ha befogadták őket, akkor éppen másságuk eltagadása, levetkőzésének igyekezete vált ki idegenkedést, lenéző gúnyt. Gyáni idézi Molnár Ferencet:

„A Váci utca és Andrásy út ifjai[t] ... nem veszik be az evezősegyletekbe. Ez azért van, mert ők nem tartoznak a pápa alá, bár leghőbb vágyuk ez volna. Szegények, ők minden lehetőt elkövetnek; nem járnak a zsidó templomba, megmagyarosítják a nevüket, szidják az izraelitákat, barátkoznak szegény, eladósodott káplánokkal, agrárius, klerikális elveket vallanak, s maguk közt ők is alakítanak evezősegyleteket szalonképes hiten levő elnökkel s merev exkluzivitással – de mindhiába” (55. old.).

A reakció lehet sokkal élesebb is: dühödte felháborodás és gyűlölködés, mely éppenséggel nem a nyilvánvalóan idegennek, hanem a simulékony asszimilánsnak szól, aki minden erejével elleplezné idegenségét. Csurka Istvánnak sem az etnikai öltözetű pajeszos zsidókkal volt baja, hanem azokkal, akik tökélyre fejlesztették a keresztény mimikrit. Ha már a zsidóknál tartunk, kár, hogy a hazai viszonyok példájára rátérő szerzőknek csak ők jutnak eszükbe, s nem például a katolikus–református elletét vagy a politikailag korrekt beszédre még nem ráneveltek által magától értetődően így nevezett magyar–cigány elhatárolódás.

Egy másik fontos distinkcióra – idegenség és elidegenedés különbségére – Gyenge Zoltán figyelmeztet. Idézem: „valaminek a más-léte nem független a magánvalósága szerinti léttől, vagyis az a *saját* más-léte, és mint ilyen a legteljesebb mértékben hozzátartozik; a kettő afficiálja egymást, a kettő ön-magában (a kötőjel nem véletlen) nem értelmezhető. A más az más, az el-idegenedett viszont én vagyok” (40. old.).

Mindenekelőtt Gyáni, de mások is írnak a *másik* típusos, kategoriális észleléséről és megítéléséről, amelynek következtében, mint Csepeli Gy. megállapítja, az idegen kategóriájába soroltak kizoríthatók az emberi világból, akik így „elvesztik a jelenlét-höz való jogukat, s csak mint tárgyak, megoldandó, zavaró »problémák« tűnnek fel az emberi világon belül maradtak szemében” (19. old.); fenyegető veszélyként mutathatók fel, amelyet – idézi Gábor Gy. Kosellecket – mint „az isteni rendet veszélyeztető ellenséget a gonosz perszifikációjaként, vagyis nem-emberként (*Unmensch*) kell definiálnunk, hogy megsemmisíthető legyen” (28. old.).

Ugyanez a típusos észlelés persze nemcsak a faji, etnikai vagy vallási csoportok közti idegenkedést – ha ugyan nem ellenségeskedést – hívja létre, mert jelen van társadalmi osztályok, sőt szakmák képviselői közt is: Gyáni említi Engels leírását az angol munkásosztály és a polgárság távolságáról (amelyet Disraeli egyenesen azzal jellemezett, hogy „két nemzet él Angliában”) és Ungvári Zrínyi Imre C.P. Snow-ét a tudományos világot megosztó két kultúra ellentétéről.

Az idegenség tehát zavart és akár visszafojthatatlan érzelmeket, féktelen indulatokat gerjesztő, fenyegető, ijesztő jelenlét. Bár első látásra csak meghatározatlan, alakatlan massa (Gyenge Z.), amivel jobb nem érintkezni, mert például, mint most Ludassy Máriától megtudjuk (46–47. old.), Rousseau szerint az idegen nemzetiségűvel való keveredésnek már a gondolata is „természetes undort” vált ki a hagyományaikhoz, szokásaikhoz ragaszkodó népekben. És nemcsak a bevándorló tömegek láttán riadozó európaiakban, hanem bizony a bevándorlók közösségeiben is. Ritkán merül föl, hogy nemcsak nekünk kell nagylelkű toleranciát gyakorolnunk, de ugyanúgy nekik is a tőlük igenis idegen bennszülöttekkel, az európai életfelfogással, életvitellel, szokásokkal szemben.

Demeter M. Attila a multikulturális párbeszéd-ről írva azt állítja, hogy az európaiak és a bevándorló muzulmánok közötti „viták általában szokások, vallási hagyományok, közösségi gyakorlatok erkölcsi értékei körül forognak, s mivel erkölcsi értékekről nem lehet objektív és általánosan érvényes ítéletet mondani, ez nagymértékben korlátozza a vita során az igénybe vehető érvekészlet jellegét” (60. old.). Ezen fennakadtam, hiszen egyrészt ha nincsenek közösen elfogadott elvek, amelyekre a vita során hivatkozni lehet, akkor nincs vita, csak veszekedés és szitkozódás; másrészt nemcsak erkölcsi értékekről, semmiről sem lehet „objektív és általánosan érvényes ítéletet mondani” másképp, mint a diskurzusban résztvevők egyetértése alapján. Persze, ha a vita eleve reménytelen, akkor marad a sikerrel aligha kecsegtető kényszerítés, amiről szólva Demeter is tudja, „hogy semmire sem jó, ha megpróbáljuk vélt »értékeinket« s intoleráns emberi jogi fundamentalizmusunkat a bevándorlókra kényszeríteni, hiszen ezeknek számukra nincs különösebb értéke” (64. old.). Jogi fundamentalizmusunknak Kołakowski nyomán az egyetemes emberi jogokhoz való, állítólag dogmatikus ragaszkodásunkat, sőt „emberjogi fanatizmusunkat” nevezi. Így persze mindjárt két vitaképtelen, fanatikus tábor néz farkasszemmel, s akkor a párbeszéd gondolatával sem érdemes eljátszanunk. Demeter a családon belüli erőszak példáit hozza fel a Koránra hivatkozó muzulmán értékrenddel való vita reménytelenségére. Mintha az iszlám jóváhagyná az erőszakot! Körültekintően fogalmazó és minden szempontot mérlegelni kívánó írása egy ponton a történetietlen és előítéletesen általánosító érvelés csapdájába is besétál, amikor (Roger Scrutonra)

hivatkozva így indokolja a muzulmánok vélt vitaképtelenségét:

„az iszlám civilizáció önmagát nem a szabadság és a beleegyezés fogalmaival, hanem a meghódolásával határozza meg. Az iszlám főnév a *szalima* ígére megy vissza, amelynek elsődleges jelentése »biztonságban« vagy »feddhetetlennek« lenni, de származékos formájában meghódolást jelent. Muszlim az, aki meghódolt, és így tett szert biztonságra” (63. old.).

Ez az okoskodás azt a történetet idézi fel, amikor 1888-ban a marburgi tartományi bíróságnak arról kellett döntenie, vajon megsértette-e a zsidó vallást az az elemi iskolai tanító, aki azt állította, hogy a Talmud erkölcsi parancsolatai nem terjednek ki a zsidóknak a nemzsidókkal szembeni viselkedésére, akik ezért nyugodt lelkiismerettel kirabolhatók. Hermann Cohentől, a marburgi neokantiánus filozófustól kértek szakvéleményt, aki *Die Nächstenliebe im Talmud* címmel meg is jelentette, kimerítő válaszában megállapította:

„A zsidóság monoteizmusát éppoly határozottan, mint amilyen világosan jellemzi a gyakori, pontos és mélyreható hivatkozás az *idegenekre*. Amikor a próféták Izrael kiválasztottságára hivatkoznak, istenüknek ugyanekkora nyomatékkal »az idegenek barátja« címet adják” (8. old.).

A *Korunk* tematikus száma nekem arról is szól, hogy e barátságra a bevándorlók most is rászorulnak, különösen akkor, ha mint Vajda Mihály írja, ma olyan félelmetes világban élünk, „ahol az egyes embernek az idegennel szembeni gyanakvását, idegengyűlöletét az állítólag az általános akaratot képviselő állam magáévá teszi, ahelyett, hogy magára vállalná az idegen, a másilyen, a minden egyes akaratának képviselőjét is” (7. old.).